

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА И ГЕНЕТИЧНА
ПСИХОЛОГИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научна и образователна степен доктор

Тема: ЗАЩИТНИ МЕХАНИЗМИ И СТРАТЕГИИ ЗА СПРАВЯНЕ НА
РОДИТЕЛИТЕ И АДАПТИВНО ФУНКЦИОНИРАНЕ НА ДЕТЕТО

Автор: Камелия Ханчева

СОФИЯ 2013г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от Катедрата по Обща, експериментална и генетична психология при Философски факултет на СУ «Св. Климент Охридски»

Обем	– 246 страници
Литература	– 208 заглавия
Таблицы, фигури	– 14 таблици, 4 фигури
Приложение	– стимулен материал и съдържания на истории, кодирани по адаптивни и клинични скали и съдържания кодирани по клинични индикатори

ВЪВЕДЕНИЕ

Дисертацията е ориентирана към теоретично и емпирично изследване на психичното развитие в контекста на взаимодействията със значими фигури. Психоаналитичната теория е използвана като широка обяснителна рамка на родителско-детските отношения, разглеждани като източник на психичното преживяване за себе си, в своята индивидуалност; на познанието за Другия, като подобен на мен; и на съпреживяването, конструирането и адаптирането към т. нар. реалност.

Критериите въведени за принадлежност на теорията към психоаналитичната парадигма, каквито са приемане на несъзнаваното и едиповия комплекс, получават нов прочит и звучене при обединяването на психоанализата с теория на привързаността и невробиологичните открития от последните десетилетия. Водещите понятия – Аз (Ego), Селф (Self), идентичност (Identity) и съответните им направления са представени в съпоставка и през споровете за единицата на изследване, формулирана като психология на един или двама (без да се пропуска афористичното психология на никого, стремяща се да наложи и на езиково ниво системния възглед). В теоретичната част се следват максимално коректно идеите и понятията на отделните автори и се предлага логика на организация на структурите и процесите в психичното развитие.

Прегледът на психоаналитични идеи цели проследяване на прехода от структурни към феноменологични теоретизации на психичната организация, като по този начин се върви към разкриването на отговори на водещия въпрос в емпиричното изследване, а именно начините, по които родителските фигури участват в структурирането, развитието и функционирането на детската личност. Въпросът за мястото и ролята, разкрити през посоките и механизмите на влияние на родителските фигури е представен в двете части на теоретичното изложение. Първата проследява позициите на психоаналитични теории за представителствата на родителските фигури в структурата на детската личност и функционирането ѝ в адаптивния или дезадаптивния край на спектъра от поведения. Във втората са систематизирани идеите за механизмите на влияние. Процесът на идентификация в множество различни интерпретации се приема за фундаментален при разглеждането на механизмите на съотнасяне, структуриране и функциониране на

психичното при индивида, диадата, триадата и групата. Следствията на идентификация се разискват във връзката им с имитацията, афективното настройване, напасването и някои неврологични механизми (въплътена симулация, соматичен маркер). Предполага се, че процесите на идентификация задават динамиката на развитието в структурирането, защитите и отношенията на Аза с другите инстанции, с външния и вътрешен свят и с обектите.

ОСНОВНА ЦЕЛ НА ДИСЕРТАЦИЯТА И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ДИЗАЙН

Настоящата разработка предлага подход към въпросите за развитието през структуриращата роля на взаимоотношенията. Изследователският въпрос е за връзката на несъзнавани елементи от функционирането на родителите с функционирането на децата в норма и патология.

Методологията на емпиричното изследване, продиктувана от психоаналитичната парадигма е фокусирана върху диагностика на психичното функциониране на деца (6–15г.) с проективна методика RATS (Аперцептивен тест на Робъртс за деца), представяща личностов профил в множество скали обединени в три големи фактора, съдържателно дефинирани като адаптивни скали, клинични скали и клинични параметри. Проективната методика предполага конструиране на история по стимулен материал изобразяващ взаимодействие със значими фигури в широк кръг ситуации. Параметрите от родителското функциониране, съпоставяни с детския личностов профил са защитните механизми и стратегиите за справяне. Двата типа методики (проективната и самоописателните въпросници) представят адаптивността през взаимодействието с другите. Търсени са модели и механизми на взаимозависимост между детското и родителското функциониране в адаптивния и дезадаптивния спектър. Диагностичните възможности и ограничения на методиките за проследяване на развитийни промени и повлиявания в консултативен контекст са представени и критично обсъдени и посредством анализ на индивидуални случаи.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА „*Психоаналитични идеи за развитието на психичното в контекста на биологичните и отношенческите предпоставки*” представя развитието на психоаналитичните идеи за психичното структуриране и функциониране.

Организирането на психоаналитичните теории е възможно поне по три основни критерия, формулирани като въпросите:

1. Кои са движещите сили на развитието? В отговор се формулират: теория на нагоните (Фройд, Клайн), теория за търсещото обекти либидо (Феърбърн), теория за сигурността като първичен мотиватор (Сандлър, Боулби), теорията за индивидуацията на Малер, Пайн и Бергман, Теорията на Лихтенберг за мотивационната система на привързаност-афилиация и др.

С въвеждането на интерсубективната теория, проследяваща линиите на развитие на Селфа, Даниел Стърн, позовавайки се на данни от наблюдения на бебета, разпознава в множество прояви движещи сили на развитието. Множеството мотивационни системи поставят под въпрос допусканията за принадлежността на инстинктите само към То и класическата теория за двата инстинкта и изправят теоретиците пред необходимостта да се преформулира въпроса за движещите сили от позицията на наличие на няколко отделни, но взаимосвързани мотивационни системи като привързаността, компетентност-усъвършенстване, любопитство и др. Теориите се представят с акцентите, които поставят на определена движеща сила, а въпросът за предлагането на йерархичен и развитиен модел, съчетаващ мотивационните системи е оставен на бъдещи теоретични спекулации и/или верификации.

2. Вторият въпрос е за хода на развитието и може да бъде разделен на две в зависимост от постулираната началната точка на развитие и последващата линия темп и диференциация на структурите в развитието. Идеите за аутистична, симбиотична фаза за бариера пред стимулите са опровергани от емпирични изследвания и наблюдения на бебета.

Функционирането на То и Аз се приема за налично от момента на раждане и двата принципа въведени от Фройд – на удоволствието и на реалността се развиват в диалектично взаимодействие от началото на живота. Различни са възгледите за степента на изграденост на Аз с (предза)дадени или възникващи функции като памет, перцепция, амодална репрезентация, разпознаване на инварианти и т.н. Школата на обектните отношения, предполага, че за началният период на недиференцираност са присъщи субективните преживявания на сигурност и принадлежност и в този смисъл началната точка при тях съвпада с фазата на симбиоза по Малер, а времево е изтеглена напред, там където Малер разполага аутистичната фаза.

Наситената образност и метафорите, с които се говори за произхода на психичното задават запомнящ се емоционален фон на излаганите позиции, но малко допринасят за разбирането на водещата епистемологична схема. Теориите приемащи за отправна точка човекът като единичен обект на изследване (т нар. Психология на един) са критикувани, че използват идеята за изолираното, аутистично същество или образа на кипящия котел, без да отчитат отношенията в диада (Veebe & со. 2003). С въвеждането на понятието за споделеното психично, фокусът на вниманието се измества към диадата и взаимодействието, но по-скоро като принципи на функциониране в зрелостта, а не толкова като модели отговарящи на въпроса за произхода на психичното. Философите постулират (без да привеждат доказателства) пораждането на психичното в изначалната диалогичност (дори и в монолога се предполага слушател – Бахтин 1981) и удържането на идентичността като процес на размяна със значимите други (Taylor 1991 цит по Veebe&со 2003). Данните от наблюдения в първите месеци от живота, разкриват сложна картина на взаимни размени и вродена чувствителност към *съответствие* (correspondence), *съотнасяне* (matching), посредством времеви и морфологични маркери (Meltzoff & Moore 1998, Trevarthen 1998, Stern 2002), което се разглежда като доказателство за интерсубективността при новороденото. Понятието на Стърн за *афективно настройване*, като крос-модално *съотнасяне* на време, форма и интензивност превежда картината на интерсубективното развитие към когнитивното разбиране за организиране на опита в

предсимволични единици (репрезентации), добавено към афективното ядро на преживяването на собственото съществуване.

Наложените през последните десетилетия философски и психологически концептуализации отдават предпочитание на начална картина на състояние на човешкото същество в заедност, а не самотност и изолация. Налага се възгледа за вроденост на базисните чувства (преживявания) на свързаност, афилиация, привързаност и сигурност. Теорията на привързаността, предполага наличие на биологични предпоставки и придобити поведения, които като крайна точка водят до развитие на привързаност. *Генерализираните репрезентации на интеракции (РИГ) и поканения/предизвикан съучастник* по Стърн са съкровищницата на чувствата описани от Малер и приписани на преживяването за *двойното единение*. За Малер свързаността е провал в диференциацията, за Стърн и интерсубективистите – прогрес и успех на психичното функциониране.

Принципът на обобщаване на различните възгледи в отговора на въпросите за траектория и темп на промяна или натрупване във времето поражда стадиални теории, теории за нелинейните динамични системи (Тайсън) или за паралелното развитие на множеството аспекти на Селфа. Парадоксът на развитийния процес става обозрим при приемането, че компонентите в системите се развиват с постепенно нарастване, а целия процес е флуиден с придвижването на системите от просто към комплексно организирани. развитието е резултат от взаимодействието между елементите на отделните системи и средата. Поради това, когато няколко интерактивни системи постигнат кохезия, в определен момент от време, тяхната организация оформя определен патерн и именно този патерн се преживява (осъзнато или несъзнавано) като вътрешно състояние или *Чувство за себе си* (Stern 2004). Състоянията или повтарящите се елементи стават все по-интегрирани и човек преживява усещане за континуитет и чувство за вътрешна кохезия (Emde 1983).

3. Въпросът, в чийто отговор са представени теориите в този текст е: Как другият присъства в структурирането на психичното и функционирането на индивида? Отговорите са групирани: като Обект на нагоните; Обект в непрекъснато съотнасяне с вътрешните обекти; Обект, чиято репрезентация във взаимодействието си с репрезентацията на себе си е в основата на психичния

живот (конфигурациите на отношения са вътрепсихичен организатор на смисъла приписван на преживяванията от субекта); Недиференцирано единство и полюс на диада, външен агент на развитието (Боулби, Уиникът); Субект със собствен център.

Развитието на теориите следва хронологичния порядък от класическите идеи на Фройд през Школата на обектните отношения, репрезентационните структури до интерсубективността. В тази линия са вмъкнати и идеите на Уиникът с акцент върху достатъчно добрата майка и аспекти от теорията на привързаността, проследяващи претворяването на отношенческите модели във вътрешни работни модели.

Обобщените допускания на интерсубективната теория и психоаналитичните възгледи са свързани с диалогичния произход на психичното, признаване ролята на съотнасянето, съответствието и напасването, приемането, че символичните форми на интерсубективността се изграждат върху основата на предсимволичните, разбирането за саморегулацията и адаптацията като породени в конфигурациите на интерактивна регулация и развиващи се в потенциално възможен балансиран модел на саморегулацията и интерактивната регулация.

Интерсубективната его-психология (Gabbard 1994, Chodrow 2004) се оказва обединяващ център за изследователски открития и терапевтични практики от сфери като неврофизиология, лонгитюдни, трансгенерационни изследвания върху привързаността, наблюдения на бебета, психоаналитични терапии и теории.

Всички изложени идеи, включително онези разглеждащи интерсубективността (Бенямин 1995, Стърн 1985, Биби и кол. 2003, 2009) както и емпиричното изследване неизбежно остават във философската рамка на конструктивизма. Легитимността на въпросите за влияние на родителските фигури върху детското развитие и функциониране извън тази рамка е спорна. Основното търсене на система от влияния и закономерности в развитието предполага последователно прилагане на развитийната перспектива.

Без да има претенции да предоставя обща рамка на непротиворечиво обединение на идеите, развитийната перспектива предлага обединяващи въпроси, очертаващи основните посоки на изследователски търсения. Както по думите на Габард един аналитик не може да работи, без да има теория, относно психичното

функциониране (Gabbard 1994), така и всеки изследовател има нужда от теория за развитието.

ВТОРА ГЛАВА от теоретичната част: *Идентификацията в развитието* представя механизмите на психично структуриране и междуличностно взаимодействие. Междупоколенческата динамика на възпроизвеждане или коригиране на функционални модели намират пресечна точка в процеса на идентификация. Търсенето на отговори за влиянието на значимите фигури върху детското психично развитие, предполага проследяване на идеите за същността на процесите идентификация, имитация, ментализация и въплътена симулация.

Идентификацията като едновременно процес и резултат (описана още от Хартман и Льовенщайн (Hartmann and Lowenstein 1962 цит по Olds, 2006), поставя знак за равенство между две същности, но функционира и като основен способ за разграничаване и структуриране на индивидуалността.

Проблемът за границите в процеса на идентификация е свързан с изясняване на разделението вътрешно/външно, Аз/Не-аз, както и с прецизирането във времево отношение на развитийните процеси. В различните психоаналитични хипотези се разграничава и качеството на водещите отношения с обекта. Резултатът от процеса на идентификация е в зависимост от характеристиката на отношенията с този обект. Третият смислов акцент (след разглеждането на идентификацията в развитието на психичната структура и в светлината на типовете обектни отношения) поставя процеса на идентификация в свързаността му с други модуси на междуличностно взаимодействие.

ЕМПИРИЧНА ЧАСТ

ЦЕЛИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

- I. Да се апробира в български условия проективна методика Roberts Apperception Test for Children (Аперцептивен тест на Робъртс за деца) за първа възрастова група 6-7г.
- II. Да разкрият връзките между адаптивно функциониране при деца (6-15г.), получено по профилните скали на RATS и механизмите на защиты и стратегии за справяне при родителите.

ВОДЕЩА ХИПОТЕЗА

Съществува връзка между аспектите на адаптивно и дезадаптивно функциониране при детето и защитните механизми и стратегиите за справяне при родителите

Водещи допускания

- Развитие и организацията на личностовите структури е силно повлияно от начина, по който се интернализират в интрапсихичните структури отношенията между родител-дете.
- Във функционален план, регулативните механизми продължават да бъдат свързани с взаимодействията със значими фигури, независимо от възрастта и контекста.

ХИПОТЕЗИ

Предполага се наличие на **връзка на всяко ниво на ефективност** на стратегиите за справяне и зрялост/незрялост на защитните механизми при родителите със съответните високите и ниските адаптивни нива на функциониране при детето.

- Свърхаза - представителство на родителските фигури и основен агент на саморегулацията.
- Идентификацията - опосредстващ механизъм на тези влияния.

Предполага се развитие на **модели на комплементарно свързване** между родители и деца. Хипотезата е свързана с идеите за сигналната функция на афекта

и защитното функциониране на детето при загуба или неконсистентни поведенчески и емоционални прояви на основната грижеща се фигура.

- Динамиката на подобно влияние минава през ВРМ, репрезентациите за себе си и значимите други в отношенческите модели и намира изява в относително стабилни модели на поведение.

ЗАДАЧИ

Да се въведе метод за оценка на потенциалите и дефицитите във функционирането на деца (6-7)

Да се разкрият функционални родителско-детски семейни модели.

Да се разкрият връзки между конструктите защитни механизми и стратегии за справяне

Да се открият аспекти от функционирането на родителите, които дискриминират 3-те групи деца в изследването.

Да се установи влиянието на пола при родителско –детското функциониране

ПРЕДСТАВЯНЕ НА МЕТОДИКАТА

Аперцептивния тест на Робъртс за деца е създаден като диагностичен метод за оценка на психичното развитие и функциониране на деца във възрастов диапазон 6-15г. Проективните методики имат ключово място в диагностиката на психичното функциониране, въпреки критиките и спорните моменти при използването и интерпретирането им (Reynolds & Kamphaus 2003). Създадени в контекста на психодинамичната парадигма и разбиране за психичното функциониране, те се основават на „проективната хипотеза“, че човек реагира на неопределен и нееднозначен стимулен материал по начин отразяващ неговата уникална личностова организация (McArthur & Roberts 1982), разглежда и интерпретира света в термините на собствения си опит (Perry, Pollard, Blakley, Baker & Vigilante 1995).

Преимущества на Аперцептивния тест на Робъртс: 1) Стимулите изобразяват деца в ежедневни, обичайни взаимодействия и на 16-те табла. 2) Всички табла в методиката са консистентни по вид, представляват реалистични

рисулки на деца и възрастни в един стил. 3) Тестът е снабден с подробно и непротиворечиво дефинирана система за скорирание, базирана на обективни маркери с високи показатели на съгласуваност между различни оценители.

Целите на теста са да оцени функционирането на деца на две нива. Първо се оценява адаптивното функциониране, изразяващо се в развитие на умения за справяне в различни ситуации, изискващи познания и адекватен за възрастта социален опит и емоционална зрялост. Оценката по клиничните скали и индикатори отразява тенденции за преживяване на социални и емоционални затруднения в ситуации, изискващи адекватно разпознаване на проблеми в социалните взаимодействия и адаптивното им разрешаване с помощта на вътрешни и външни ресурси.

Теоретичните основания при създаването на теста, следвайки утвърдени теории в психологията на развитието предпоставят, че изразените вербални умения са надежден показател за социално-когнитивните умения (Piaget & Inhelder 1971, Roberts 1995). Използването на RATS като диагностичен метод е теоретически обосновано в психодинамичната, хуманистичната и когнитивно-поведенческата парадигми (Flanagan 2008).

Стимулните табла са 27, от тях 11 са паралелно разработени за момичета и момчета (детският персонаж е съответно момче или момиче при еднакви други параметри на картината). Отговорите на децата се скорират по няколко скали, отразяващи адаптивно и дезадаптивно функциониране. Скалите включват 8 адаптивни скали, 5 клинични и 3 допълнителни, които се появяват рядко при деца с добра адаптация и служат като клинични индикатори. Допълнителни данни от случващото се по време на изследването – вербални и невербални реакции, стандартно време на реакция след експониране на таблото, проблемни тематични области.

Използваният в настоящото изследване метод е предоставен от проф. Пл. Калчев и получен по проект към магистърска програма Детско-юношеска психология (диагностика и консултиране) за научно изследователски цели.

Процедурата максимално следва тази описана от авторите на методиката при първата стандартизация (1982).

Нормативната извадка за възрастова група 6-7 годишни е съставена от 20 момичета и 20 момчета, подбрани от три района на Калифорния, като отговарящи на целите на изследването да бъдат обхванати деца с различен социоекономически статус. Учителите са помолени да посочат няколко (3-4) момчета и момичета, които оценяват като най-успешно адаптираните деца. Участниците са деца от три детски градини в София (кварталите Дружба, Слатина и Център), изследвани след официално разрешение от директора с писмено или устно съгласие на родителите. Всички, посещаващи подготвителна (предучилищна) група и присъстващи към момента на изследването деца, участват в индивидуално тестиране. Посочените от двамата учители като най-добре адаптирани момичета и момчета се включват в стандартизационната (нормативна) извадка (20 момчета, 20 момичета), останалите деца оформят т. нар. обща-контролна група (15 момчета, 19 момичета). Изследването се провежда индивидуално в отделно помещение.

Всеки отговор по отделните табла се кодира в 15 категории. Така се получават множество кодове по всяка картинка. Потенциално е възможно да има отбелязване по 5 от 7-те адаптивни скали, кодирането по две от тях е алтернативно. Клиничните скали са 5 – *Тревожност, Агресия, Депресия, Отхвърляне*, Липса на разрешаване на проблем (*Без разрешаване*) и може да има код по всяка. Скалите отразяващи адаптивно функциониране са съответно – *Разчитане на другите, Подкрепа от другите, Подкрепа – дете (разчитане на себе си), Ограничения, Идентификация на проблем, Разрешаване 1 и 2.*

За всяка ситуация задължително се кодира тип разрешаване на проблема с 4 варианта за първата възрастова група. Вариантите са съответно:

- *P1* – тенденция да се търси лесен, но нереалистичен изход от ситуацията, често се прибегва до магическо решение, изпълняване на желанията, нереалистичен изход. Такъв код получават истории, които от формулирането на проблема се прехвърлят към решението без опосредстващи стъпки. При изследваната възрастова група 6-7г., това често е адекватен за възрастта подход към проблемите.

- *P2* – конструктивно постигане на решение на вътрешно психичен или външен проблем. Разрешаването на проблема, остава ограничено до настоящата

ситуация. Няма новооткрити варианти за действие, които могат да се прилагат и универсално при подобни ситуации. Решението не включва детайлно разработване на процеса.

- *Без разрешаване* – доколкото има формулиране на проблем, липсва разрешаване на ситуацията.

- *Деадаптивен изход* – кодира се, когато персонажът реагира по социално неприемлив начин, допринася за ненамиране на решение на конфликт, демонстрира неадаптивно защитно поведение като отричане, фобийно избягване, хистерично изместване, разрешава проблема като се отдръпва и затваря, действа манипулативно, лъже и мами другите, проявява физическа деструкция или реагира неподходящо и неспомагащо разрешаването на проблема, кодира се и ако главният герой умре.

Последният тип разрешаване на ситуацията спада към т. нар. Клинични индикатори, които се отбелязват при съдържание покриващо критериите. Това са показатели, които се срещат рядко в разказите на децата и разграничават надеждно нормативна от клинична група в американската извадка. Индикаторите са три – деадаптивен изход, атипичен отговор и отказ. *Атипичен отговор* е показател за екстремна девиация от обичайните теми или логика характерна за първичния психичен процес. Всяко изкривяване на стимулния материал, тема, емоции, отричане, нелогична история, теми като убийства и самоубийства, смърт на основния персонаж, насилие над детето, получават този код. *Отказ* е индикатор, който е самостоятелен при кодиране на даден отговор на стимулен материал.

Психометрични характеристики на инструмента

Надежността на методиката RATS е оценена при изчисляване на съгласуваност в експертните мнения при кодиране. Подбрани са 6 протокола от нормативната българска извадка, като е следвана процедурата на разработване на методиката и протоколите условно отразяват три нива на сложност (в случая като формален критерий се използва средната дължина на отговорите). Клиничен психолог Камена Велева-Миланова и авторът кодират независимо транскрибираните протоколи. Степента на съгласие е над 88 %, което съвпада с

цитираните данни за съгласуваност при англоезични извадки. Приема се, че показателят удовлетворява изискванията за надеждност на експертната оценка по системата за кодиране.

Валидността на данните при проективни методики, предполага оценяване на връзките на показателите в инструмента помежду им, корелацията с данни получени по други методи и проверка на степента на разграничаване между отделните групи.

Факторната структура на 12-те профилни скали, при различни извадки потвърждава трифакторното решение предлагано от авторите.

Таблица 1. Факторна структура на скалите при американска и българска извадка

Скали	I – Ам	I – Бг	II – Ам	II – Бг	III – Ам	III – Бг
Разчитане на другите	.56	.61			(.47)	
Подкрепа – други	.59	.66				
Подкрепа – дете	.72					.82
Ограничения		(.42)		(.44)	.58	
Идентификация на проблем	(.50)		.55	.55		
Разрешаване 1		.71			.80	
Разрешаване 2	.79					.70
Тревожност			.53	.51		
Агресия			.71	.72		
Депресия			.55			-.43
Отхвърляне			.69	.66		
Без разрешаване	-.80	-.73				
	3.8	2.8	2.0	1.8	1.4	1.4
% Обяснена дисперсия	29.6	23.5	15.1	15.6	10.1	12.1

Данните от българското изследване поддържат трифакторното решение за структурата на скалите, оформящи профила на функциониране. Първият фактор разкрива общото функциониране и адаптиране към различни конфликтни ситуации с тенденция проблемите да остават с незавършено разрешаване. В българския вариант този фактор, условно наричан „Адаптивно използване на ресурсите“, е с акцент върху външните ресурси и нереалистични решения. Вторият, обединява т.нар. клинични скали и е показателен за степента на емоционален дистрес, но и за способността да се разпознават и назовават

проблемите във вътрешен и външен план. Третият фактор има различни компоненти, но съдържателно отговаря на определената от авторите тенденция да разкрива възрастови промени. Обединяващо е допускането, че външната регулация, (която е обединяващо измерение на скалите при американската извадка) и вътрешната регулация, както и относителна зрялост в типа решаване на ситуацията, представляват полюси на един континиум, който характеризира възрастовата динамика на развитие.

Сравнителни данни за американска и българска нормативни извадки

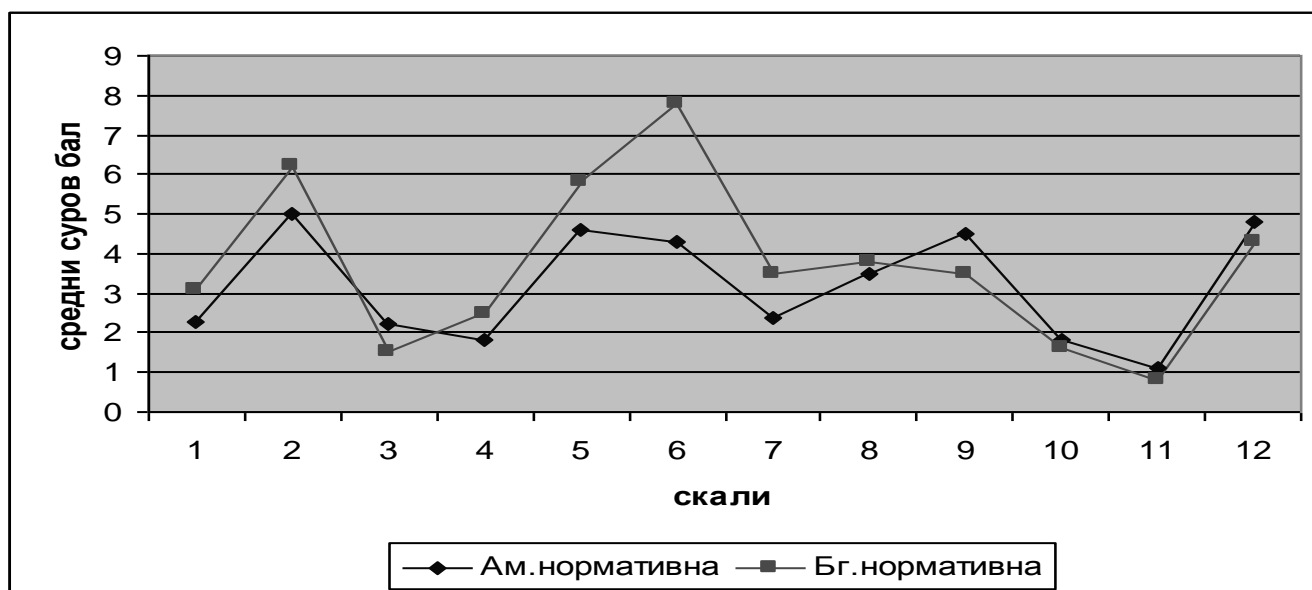
Профилите по скалите са сравнително представените на Фигура 1. Графиката отразява средните стойности на суровия бал по дванадесетте скали. С оглед еднаквия брой, възрастова група, разпределение по пол и характер на извадките (нормативни), съществува тенденция за завишаване на оценяването на адаптивното функциониране в българската извадка. Тенденцията се запазва при адаптивните, при клиничните скали (по-ниски стойности при българската група) и най-силно изразеното различие при типовете разрешаване на проблема.

Първите пет скали описват адаптивното функциониране в термините на разкриване и използване на ресурси, осъзнаване на ограниченията и способност за формулиране на проблеми.

Първата скала – *Разчитане на другите* – отразява тенденция персонажите в историята да търсят подкрепа от другите за разрешаване на инструментален или емоционален проблем. Като цяло измерва адаптивния капацитет да се използват външни ресурси и помощ за преодоляване на проблеми. Високите степени, обаче, може да отразяват тенденция да се разчита прекомерно на другите за получаване на разрешение, одобрение или материална подкрепа. Кодирането по следващите две скали е алтернативно – получаването на код по едната изключва възможност от код и по другата. *Подкрепа от другите* отразява тенденцията да се проявява отношение на подкрепа посредством помощ, емоционална подкрепа, материална подкрепа. *Подкрепа – дете (разчитане на себе си)* отразява тенденция към асертивно поведение и демонстриране на позитивни емоции, щастие, ентузиазъм, увереност в собствените сили, самоограничаване и отлагане на задоволяването. Това е единствената от адаптивните скали, при която средните стойности за

българската извадка са по-ниски от тези на американската. Интерпретацията на изявената тенденция в съдържателен план е свързана по-скоро със социо-културни различия, като липсата на традиция в българската култура да се вербализира положително отношение към себе си. Четвъртата скала – *Ограничения* – отчита степента, в която родители и други авторитетни фигури поставят разумни и аргументирани граници при нарушаване на правилата или на очакванията от страна на детето. Ниски резултати по тази скала може да са индикатор за ниска степен на родителска ангажираност и загриженост. Високите резултати разкриват тенденция към прекомерна ангажираност да отговориш на очакванията на авторитетите и конформност към социалните изисквания. *Идентифициране на проблем* – тази скала показва способността на детето да забележи и формулира проблемна ситуация. За да се постигне подобно адаптивно функциониране е необходимо да има ниска степен на защитно функциониране, вербален капацитет и капацитет да се възприемат хората като участващи в сложни динамични интеракции. Ниски резултати по тази скала могат да са свързани с множество фактори като – висока тревожност, липса на рапорт, ниска способност да се вербализира, отричане на конфликти. Тази скала съвместно със скалите за разрешаване на проблема разкриват начина на функциониране и справяне на детето с обичайните проблеми в ежедневието.

Фигура 1. Профил по адаптивни и клинични скали за българска и американска нормативни извадки.

Проблем при интерпретирането на данните представлява стойността по Разрешаване тип 1, която е доста по-висока при българската извадка. Може де се мисли за системен ефект при процедурата на изследването, консистентно невербално акцентирание върху зададения в инструкцията момент, че всяка история трябва да свършва по определен начин. Този ефект, прибавен към често съревнователния момент при децата, при нетипични дейности в детската градина, вероятно е част от обяснението на различието в стойностите.

Клиничните скали, с изключение на резултатите по Тревожност са близки, но под стойностите на американската извадка и потвърждават тенденцията за завишено оценяване при българските норми.

Дължината на отговорите, която е по голяма при българската извадка не би следвало да се отразява на резултатите, поради принципите на кодиране – независимо колко пъти се появява дадено съдържание в историята, може да се кодира само като присъстващо, без да има индикатор за честота и натрупване в една и съща история.

Различия във възприетото съдържание и водеща тема в стимулния материал

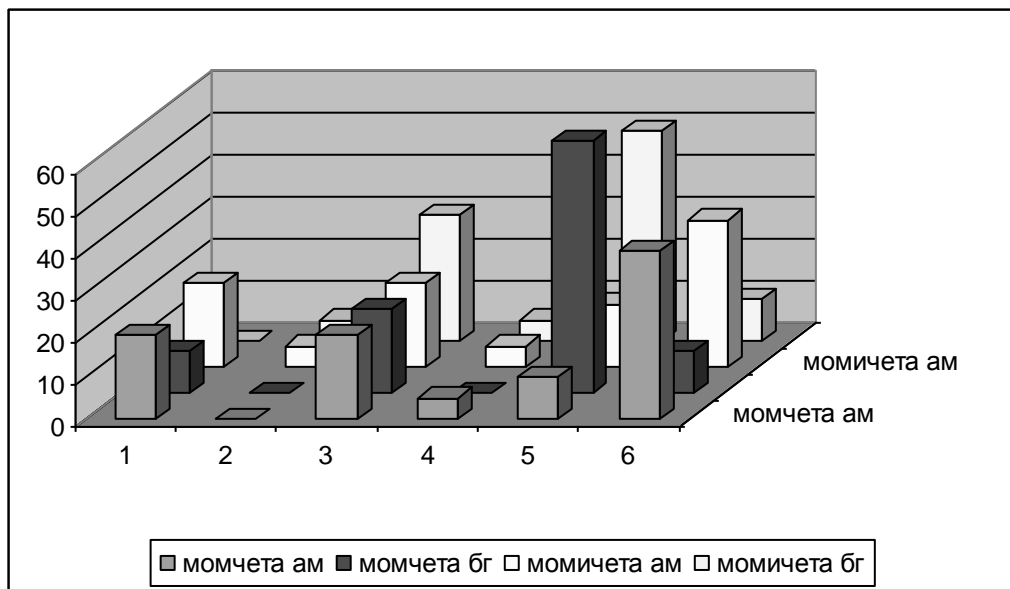
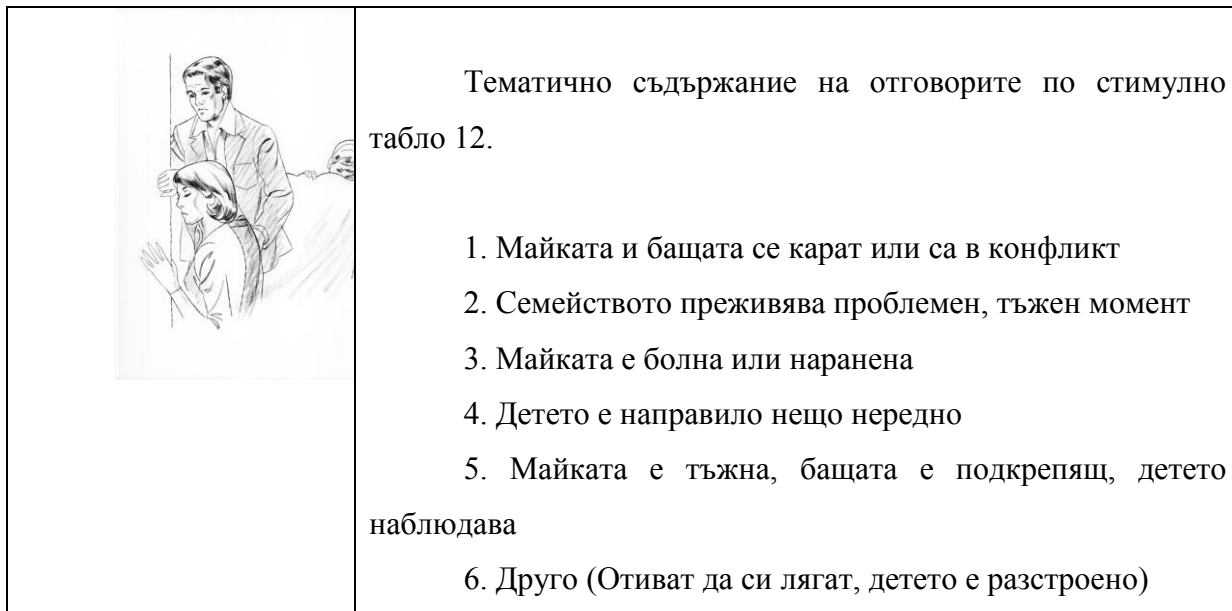
В оригиналната методика, всяко табло от стимулния материал има пореден номер и име, отразяващо основната тема, която се очаква да провокира. Честотата на възприеманите теми е отделен параметър, по който данните на момчета и момичета значително се различават, без това да води до статистически значимо различие на резултатите в профила.

При българската извадка се запазва разминаването на честотата на възприеманата по съответното стимулно табло тема от момчета и момичета и липсата на статистически значими различия по пол в оценката по профилните скали. Поредността на темите е по низходяща честота на отговорите, но по обобщени данните за американската извадка (6-15г.). Честотата на възприетите теми варира според възрастта, но няма данни вариациите да са свързани с различни нива на скалите от профила.

Возприеманите теми по всяко табло, отразяват в голяма степен социо-културните различия и разминаванията в американската и българската извадка са

очаквани. Представените по-долу стимулен материал, тематични области и процентно разпределение на отговорите по пол и националност илюстрират описаните различия при най-големите разминавания.

Фигура 2. Честота (%) на темите при стимулно табло 12 „Родителски конфликт/депресия“

Демонстрираните различия биха могли да получат интерпретация както по посока на адаптивно възприемане на родителската двойка като хармонично и позитивно взаимодействаща си – както показва честотата на възприемания смисъл на изображението в българската извадка, така и по посока на дезадаптивно

изкривяване на стимулния материал, или защитно отричане на конфликти и конфликтни отношения. В най-малката възрастова група (6-7) се препоръчва допълнително натрупване на информация преди избор на посока на интерпретиране.

Третата част от интерпретирането на резултатите по теста (след скалите по профила и възприеманата тема) е анализ на клиничните индикатори. По данните представени в методиката, честотното разпределение на отговорите в двете контрастни групи позволява определяне на критични нива на индикаторите.

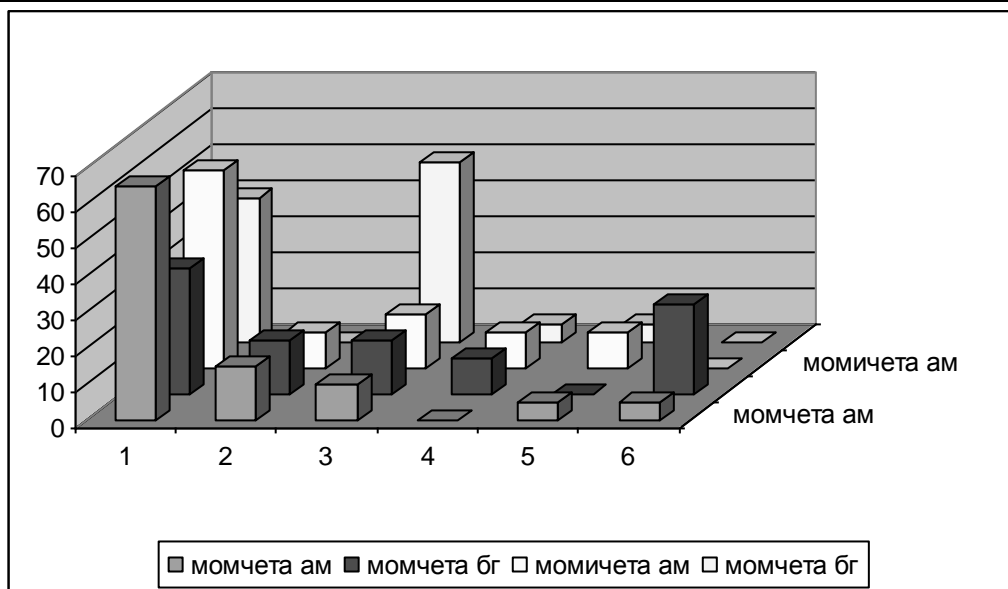
Таблица 2. Кумулативни честоти на суровия бал по клиничните индикатори за група 6-7г

Суров бал	Атипичен отговор		Дезадаптивен изход		Отказ	
	Ам/Бг		Ам/Бг		Ам/Бг	
0	65.0	30.0	72.5	47.5	100.0	100.0
1	87.5	67.5	92.5	90.0		
2	97.5	95.0	100.0	100.0		
3	97.5	97.5				
4	100.0	100.0				

Атипичен отговор, *Дезадаптивен изход* и *Отказ* са основни показатели при разграничаването на клиничната група от тази на успешно адаптиращите се деца. Българските данни от нормативната извадка са съпоставими с оригиналните. Различията между 0 и 1 точки са в резултата на интерпретирането на няколко стимулни табла напр. №4, където легналото момиче се възприема и назовава „умряло“, което удовлетворява критериите за код Атипичен отговор. Двадесет и пет процента от отговорите на момчетата в българската нормативна извадка, отразяват подобно възприемане на водещата тема. От цялата извадка 6-7г (91 ИЛ) също 25% са възприели, вербализирали смърт на перонаж от стимулния материал.

Фигура 3. Честота (%) на темите при стимулно табло 4 „Подкрепа/Агресия“

	Тематично съдържание на отговорите по стимулно табло 4 1. Момичето на земята е ранено или болно; другото ще помогне или ще потърси помощ 2. Момичето на земята е ранено или болно; никой няма да помогне 3. Момичето на земята е заспало или изморено 4. Момичетата са се били 5. Момичетата играят някаква игра 6. Момичето на земята е мъртво

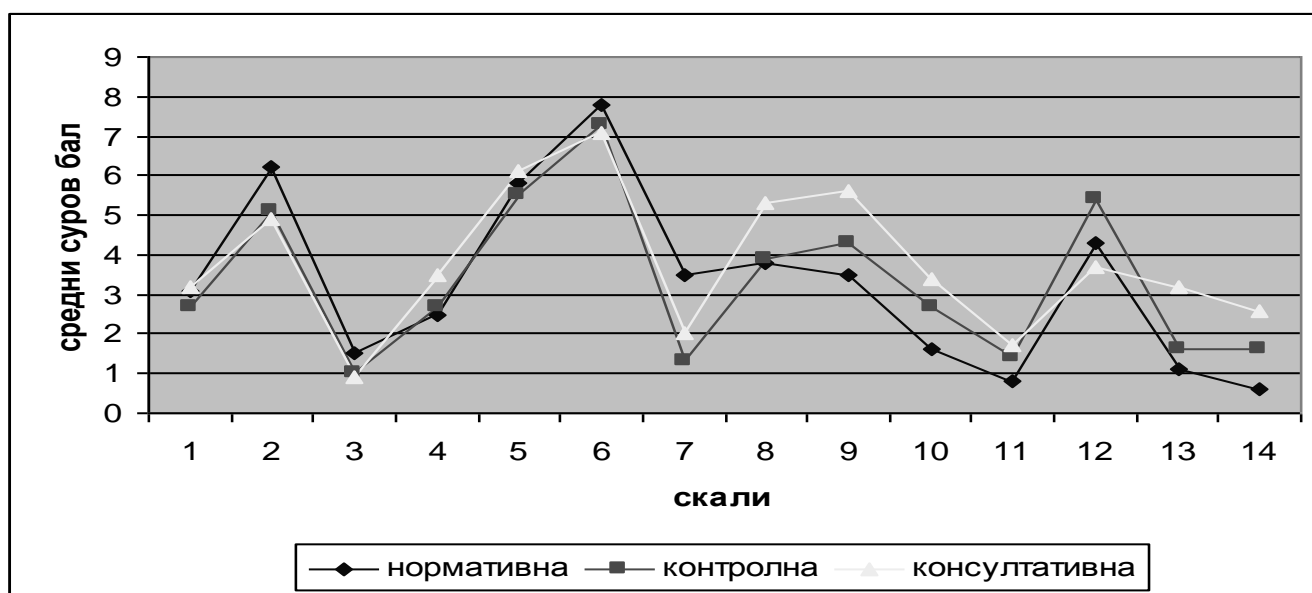
Интерпретирането на тази разлика в един от показателите на възприетото съдържание на стимулния материал, също е противоречиво. От една страна възприемането и назоваването на теми като смърт и раздяла свидетелства за определена степен на зрялост, а от друга би могло да се интерпретира като травматично възприемане на света и неадаптивно занижаване на усещането за сигурност и защитеност. Данни от ситуативно-времевия контекст, отбелязани в

протоколите, показват, че седмици след инцидент на насилие и посрадало дете, отразен в медиите, честотата на отговорите, включващи подобна тема, нараства.

Междугрупово сравнение в българска извадка

Българската извадка включва 91 деца, разделени в 3 групи (нормативна, консултативна и обща-контролна) на възраст от 71м. до 86м. (средна 78.4), относително равномерно разпределени по пол (48 момичета/43 момчета). За да се потвърди способността на теста да дискриминира различни групи, сравнението на резултатите по 12-те скали и трите индикатора показаха значими различия по скала *Разрешаване 2* ($F=9.9$, $p<.001$); *Агресия* ($F=11.0$, $p<.001$); *Атипичен отговор* ($F=7.6$, $p=.001$) и *Деадаптивен изход* ($F=14.4$, $p<.001$) между нормативната и другите групи. При междугрупово сравнение (ANOVA), при използване на по-либералния критерий *Duncan*, клиничния индикатор *Деадаптивен изход* разграничава трите групи. Като се вземе под внимание малкия обем на извадките и факта, че консултативната група не отговаря на условията за клинична извадка, се налага необходимостта от набиране на данни за по-натъшно валидизиране на инструмента в български условия. На този етап набелязаните тенденции потвърждават описаните дискриминативни възможности на инструмента в оригиналното стандартизационно изследване (McArthur & Roberts, 1982).

Фигура 4. Профил по адаптивни, клинични скали и индикатори (българска извадка)

За диагностични цели, суровият бал по скалите се трансформира в Т оценки и на тази основа се провежда нормативно сравнение на индивидуалните протоколи. Не се дават перцентили, защото разпределението по скалите не следва кривата на нормалното разпределение. Българските данни, поради посочените ограничения в обема и спецификата на извадките са представени на Фигура 4. като сравнение на средните от суровия бал.

Графиката показва различията при последните две скали – клиничните индикатори *Атипичен отговор* и *Дезадаптивен изход*. Съществува и тенденция за дискриминиране на консултативната група по клиничните скали.

В консултативната практика, резултатите свидетелстват за отчитане на терапевтичен ефект и промяна в адаптивното функциониране. При тестване в начален момент с диагностична цел и след консултативно-терапевтична работа (при конкретните случаи с продължителност от бм.) се наблюдава значима промяна, отразяваща в единия случай разкриване, осъзнаване и адаптивно използване на налични ресурси (статистически значимо повишаване на резултатите по скалите *Разчитане на другите*, *Подкрепа - други*), а в другия опит за експериментиране с различни начини на справяне с конфликтите (намаляване на *Без разрешаване* и повишаване на *Разрешаване 1 и 2*).

Първоначалните данни за надеждност и валидност на RATS при българска извадка, представляват начална фаза в подготовката на диагностичен метод с важно приложение. Данните ясно показват, че теста оценява развитийни промени и разграничава клинична и нормативна групи. Необходимостта от продължаване на изследванията върху различни възрасти и специфични групи е несъмнена.

Според някои автори, въпреки, че авторите на теста не изразяват подобна позиция, RATS е метод за оценка на изпълнението (основаващ се на представянето (performance-based) (Dana 2007, Flanagan 2008). Изследователи, разработващи наративни инструменти, изразяват категорично позицията, че диагностика, посредством разкази се определя като оценяваща изпълнението на определена задача или решаване на проблем. При RATS, целта е да се наблюдават начините на справяне и разрешаване на проблеми в типични ситуации. Наративните методи традиционно се описват като проективни, но различията на

конкретната методика от другите проективни методики, изтъквани от авторите, правят възможно приложението му в различен контекст.

Липсата на данни за вътрешна консистентност е оправдана от спецификата на инструмента и установената практика тези психометрични характеристики да не се прилагат при наративен материал (Anastasi 1988), но това не изключва набавянето на данни за конструктор-валидността. Важно е да се планират изследвания и натрупване на данни, съпоставящи теста с други инструменти. Настоящото изследване, отговаря на една от препоръките на създателите на методиката като предоставя интересни данни от различен социо-културен контекст.

Модели на връзка между родителското и детското функциониране

Изследователската хипотеза, залегнала в представеното емпиричното изследване предполага наличие на връзка между родителското личностово функциониране, представено през защитни механизми и стратегии за справяне и адаптивно функциониране при децата изследвано по проективната методика RATS, където скалите са операционализирани в термини, съдържателно близки до дефинирането на защитни механизми и стратегии за справяне. Търсени са обяснителни модели, разкриващи зависимостта между родителските адаптивни стратегии и детското функциониране.

Структурната хипотеза на З. Фройд поставя защитните механизми в тяхната отнесеност към конфликтите в двойна функция – от една страна като процеси структуриращи психичното, а от друга, като свързани със симптомите, субективните преживявания.

Проследяването в исторически план на идеите за механизмите, въввлечени в адаптацията на личността, предполага движение в поне три направления:

Първо – от динамичното интерпретиране на психичните процеси и вътрешните конфликти към свързването с реалността и нейните ограничения;

Второ – от патологията към ролята на защитите и стратегиите за справяне при функционирането в норма;

Трето – от развитийния аспект на тези механизми при структурирането на личността към свързването с другите и ролята на защитите в сложната динамика

на изграждане на идентичността като уникалността на индивидуалното преживяване и структуриране на себе си и света.

Зигмунд Фройд въвежда понятието „защита“ в изследването си „Невропсихозите на защита“ през 1894 и впоследствие, очертавайки основите на теорията за процесите в психичното, акцентира върху механизма „изтласкване“ и основополагащата му функция, както по отношение на установяването на психичните структури и тяхното съдържание, така и по отношение на психичните динамики в патологичното функциониране. Фройд формулира дилемата, изразяваща квинтесенцията на човешкото съществуване, и която Аза трябва непрекъснато да посреща, като неизбежният конфликт между желанието да се избегне неудоволствието, посредством постигане на незабавно задоволяване и необходимостта да се вписваш в ограниченията налагани отвън, от другите и от принципа на реалността. В този процес на разминаване, защитите действат променяйки преживяването и/или интерпретацията на ситуацията, а не самата реалност, но често това се отразява на последващо изкривено възприемане и на реалността.

Съвременната психоаналитична литература поставя нов акцент върху междуличностните фактори във функционирането на защитите и мястото им в развитието. В по-ранните теоретизации важно място заема поддържането на вътрешното равновесие посредством защитните механизми, докато през последните десетилетия защитите се разглеждат като част от „набора от когнитивни и отношенчески модели, развиващи се в контекста на близки взаимоотношения със значимите други“ (Cooper 1998, 947). В опитите си да запази връзката със значимата грижеща се фигура, детето се научава да потиска определени експресивни изяви и да държи „настрана“ стоящите в основата им емоции. Подобна ментална маневра – да се държат извън осъзнаването мисли и чувства – описва действието на защитния механизъм изтласкване, а резултатът от прекомерното му използване в описаната ситуация е развитието на „фалшив селф“, дефинирано от Уиникът (Winnicott 1965), като необходима защитна стратегия за предпазване на „истинския селф“.

В психология на развитието, изследванията върху привързаността последователно доказват важността на защитните процеси за разбирането на

реакциите на децата при раздяла, както и ролята на защитата при нуждата от поддръжане на самооценката. При обсъждането на избягващия стил на привързаност, Колин пише „въпреки, че са толкова малки, поведението им ясно демонстрира използването на защитните механизми“, после добавя, че непредубеденият наблюдател би приел, че тези бебета са доволни, но физиологичният им аразъъл свидетелства за дискомфорт и поведението им на избягване се интерпретира като опит да се отрече (опит за защита срещу) присъствието на грижещия се, което предизвиква болезнени преживявания. В изследванията на детската самооценка се използва „защитно избягване“ за да се обясни поведението на децата, които се представят като „перфектни“ (Cassidy 1988) – отричане на всякаква погрешност. Мейн и Голдуин (Main & Goldwyn 1984) използват идеята за защитите, за да обяснят интергенерационното предаване на насилие над деца – повторението се дължи на „заклучването на някои спомени“ или „защитно изключване...на информация от осъзнатите спомени“.

Защитите, противостоящи на нагоните, структурно и функционално принадлежат на Аза. Доколкото, обаче за нагоните възможното психично представителство е през идеации и афективни репрезентации, защитните механизми следват същия път, за да им се противопоставят и се насочват към репрезентациите на обектите. По този начин се разкрива „връзката между структуриращата роля на защитите и сферата на желанията, фантазиите и отношенията и със субективното преживяване като цяло (Scano 2007, 141)“.

През последното столетие, развитието на психичните структурите и съдържателните им характеристики са неизменен обект на изследване и реконцептуализиране. Фокусът на класическата психоаналитична теория е върху „желанията и импулсите, защитите срещу тях и конфликта“ (Pine 1990, 33). Другите три дефинирани от Пайн „психологии в психоанализата“ поставящи акцента върху взаимоотношенческата схема (обектните отношения), адаптационния капацитет (его-психологията) или преживелищния аспект (идеите за Селф-а) остават обединени във виждането за централния аспект на развитието от детството до зрелостта. В центъра е поставена природата на саморегулативния контрол и връзката му с репрезентациите на Аза и другите. Предполага се, че

един от основните детерминанти на личностовата структура е начинът, по който децата интернализират отношенията си с основните родителски фигури, като част от изграждащия се Свръхаз или свързаните интрапсихични структури (Tyson & Tyson 1990).

През призмата на съвременните понятия, отчитайки хипотезата за сигналната функция на афекта на Фройд, може да се твърди, че в психоанализата от самото начало, социализацията и развитието на самоконтрола са централни, основни детерминанти на психичната организация. Критичното преразглеждане и доразвитие на идеите е в посока, задълбочаваща познанието за афектите като зависими в по-голяма степен от значимите взаимодействия, а не от нагоните (Thoma and Kachele, 1987). Афективната регулация и защитите са поставени в този контекст.

Защитни механизми и стратегии за справяне

Защитните механизми и стратегиите за справяне представляват два различни типа адаптационни процеса (Cramer 1998). Крамер отнася понятието защитни механизми към ментални операции, които възникват извън осъзнаването ни. Функцията им е да защитават индивида срещу преживяването на тревожност. Две други функции на защитните механизми заемат водещо място в литературата от последното десетилетие – да запазват самооценката и да осигуряват интеграция на личността (Cramer 2006). Защитните механизми са насочени както към вътрешни напрежения и конфликти, така и към отреагиране на външен натиск. Особено важна е функцията им при ситуация на „провал в емпатичното реагиране на основната грижещата се фигура“ (Cramer 2006, 7), когато детето мобилизира защитите си, за да не признае този провал. През целия жизнен цикъл защитите, разбирани като несъзнавани ментални механизми, имат две основни функции: да предпазват индивида от преживяване на прекомерна тревожност и да съхраняват интегритета на личността.

Според дефиницията на DSM-IV (1994, 751) защитните механизми са: „автоматични психологически процеси, които предпазват индивида от тревожността, и от осъзнаването на вътрешни или външни заплахи или стресори. Индивидите често не осъзнават тези процеси в моментите на тяхната изява“. В

психоаналитичната традиция те представляват конкретната проява на защитата първо срещу инстинктите и вътрешната възбуда, но и срещу „всяко изменение, застрашаващо целостта и устойчивостта на биопсихичния индивид.“ (Лапланш & Понталис 2009). Така постулирано, функционирането им ги поставя в структурата на Аза, която според степента на своята зрялост използва достъпните и механизми за трансформация и отклоняване на заплахите. Емпиричните изследвания дават основание на множество автори да ранжират защитите в т.нар. адаптивна йерархия (Perry & Cooper 1989, Vaillant & Bond & Vaillant 1986). В DSM-IV под оста Защитно функциониране са описани седем адаптивни нива, обединяващи 31 защиты и механизми на справяне.

В съвременната концептуализация, защитните механизми и стратегиите за справяне все повече се доближават във функционален аспект. Един от най-често цитираните модели (Lazarus & Folkman 1984, 141) определя справянето като: „Постоянно променящи се когнитивни и поведенчески усилия за справяне със специфичните външни и/или вътрешни изисквания и нужди, които се преценяват като поставящи на изпитание или надхвърлящи ресурсите на личността“

Предполага се, че стратегиите за справяне са определена форма на реакция в отговор на възприетата заплаха, съпоставена с вътрешната оценка на наличния потенциал за справяне. Двата основни типа реакции са *насочено към проблема справяне*, предполагащо действия по разрешаване на предизвикателството или промяна на източника на стрес и *емоционално-фокусирано справяне*, целящо да намали или да овладее емоционалния дистрес, свързан със ситуацията. Въпреки че има и други значими модели разграничаващи по – първичност/вторичност (Rothbaum, Weisz & Snyder 1982); приближаване/отдалечаване (Roth & Cohen 1986); направляване/притъпяване (Miller 1987), повечето теоретици считат, че справянето може да включва процеси насочени към директно овладяване на стресора и/или към личността по отношение на стресора.

Различията между защиты и стратегиите за справяне се основават на психичните процеси участващи в овладяването на тревожността или стресора. Крамър (Cramer 1998) въвежда пет критерия за разграничаването им, като първите два са от съществено значение – това са *съзнавания* или съответно *несъзнаван* характер на менталния процес участващ във функционирането и

интенционалността (преднамерени/непреднамерени). Критериите *йерархичната организираност* на защитния процес или стратегията за справяне, *ситуативността* или *диспозиционалността* на процеса в личностовата структура са въпрос на акцент в концептуалната рамка и предизвиква значителни разминавания между мненията на изследователите.

Мичели и Кастелфранки (Miceli & Castelfranchi, 2001) прибавят още един разграничителен критерий – манипулиране/преработване(ревизиране) на нагласата. В основата на промяната стоят различни когнитивни процеси. Някои психични състояния като конфигурации на цели, вярвания и емоции могат да претърпят модификации – изместване или изоставяне. Подобна модификация възниква посредством различни процеси. *Манипулацията* означава промяна на ментални репрезентации, задействана от несъзнаваната цел да ги отрече, което спомага за постигане на крайната цел – избягване (намаляване) на негативния афект. Описаният процес е част от функционирането на защитите. Справянето се основава на *преработване*, предполагащо промяна на репрезентациите, което е мотивирано от осъзната цел да бъдат променени и проследявано и контролирано от друга цел (наречена епистемологична акуратност). Полето на среща и припокриване на двата процеса въввлечени в адаптацията е т. нар. *фокусирано върху емоциите справяне*. Без детайлно разглеждане на множеството процеси обобщени под този етикет ще остане невъзможно разграничението на действията на защитните механизми от *приемането* и произтичащите от него стратегии за справяне.

Представяне на инструментариума за оценка на защитните механизми и стратегиите за справяне

В настоящото изследване за оценка на защитните механизми на родителите е използвана кратката версия на DSQ (DSQ-40), инструмент разработен по модела на Вейлант за йерархичното съотнасяне на защитните механизми. Първоначалната версия на DSQ е от 1983, съдържа 81 айтема оценяващи 24 защитни механизма, редуцирани след факторен анализ до 14, групирани в четири защитни стила. Първият, наречен *Деадаптивен модел на действие* включва актинг-аут, пасивна агресия, регресия, отдръпване, инхибиране и проекция. Вторият е *Изкривяване на образа* съставен от омнипотентност/обезценяване,

примитивна идеализация и разцепване. Третият, дефиниран като *Саможертващ* обобщава псевдоалтруизъм, формирана реакция и отричане. Последният условно наименуван *Адаптивен* включва хумор, супресия и сублимация. Представени са данни за дискриминантна валидност на инструмента при изследваните групи от психиатрични пациенти и контроли (Bond et. al., 1983), ревизирана версия от 1986 (Bond, M., Defense Style Questionnaire 1986) използва вариант с 88-айтема, където отпадат 14 и се добавят нови 21, от които десет „лъжливи“ неотразяващи защити айтема и се измерват шест нови защити. Публикуваната през 1993 (Andrews, et. al. 1993) е съкратена въз основа на осем статистически и два а priori критерия и по данни на авторите представлява надежден инструмент за клиничната практика и изследователските търсения. Окончателната версия от 40 айтема измерва 20 защитни механизма всеки представен от по 2 айтема и оформящи три фактора – невротични, незрели и зрели защити. За българския вариант на въпросника (Пл. Калчев, К. Ханчева) е използвана версията DSQ-40, направени са два независими превода, съгласувани и допълнени с 8 айтема, дублиращи съдържателно някои от проблемните в превода (в последствие, след статистически и съдържателен анализ отпадат 8 от дублираните). Форматът на отговорите е запазен както е в оригиналния вариант – 9-степенна Ликъртова скала от 1 – „изцяло невярно“ до 9 – „напълно вярно“. Така в българския вариант фигурират по 2 айтема за 20-те защити и се запазва заложената три фактурна структура на *Зрели* (сублимация, хумор, антиципация, супресия), *Невротични* (отменяне, псевдо-алтруизъм, идеализация, формирана реакция) и *Незрели защити* (проекция, пасивна агресивност, актинг-аут, изолация, обезценяване, аутистични фантазии, отричане, изместване, дисоциация, разцепване, рационализация и соматизация).

Използването на самооценъчни методи е оправдано поради допускането, че дори когато участват несъзнавани процеси е възможно ретроспективно да се осъзнаят някои зависимости в поведението и защото честото прибягване до определени начини на действие оставя следи в системата от вярвания, нагласи и стимулира развиването на някои нагласи, които могат да се използват като индикатори за съответния защитен механизъм.

За оценка на копинг-стратегии е използван въпросник COPE (Carver et. al. 1989) (два независими варианта на български превод (Пл. Калчев, К. Ханчева)

са съгласувани за получаване на окончателния вариант). Авторите на оригиналния въпросник, конструират многомерен инструмент, основаващ се на теоретичните разработки върху стиловете на справяне. Придържайки се към класическата дихотомия на фокусирани върху проблема и фокусирани върху емоциите стратегии, те включват нови скали към тези два големи фактора. Така *фокусираното върху проблема справяне* включва: активна стратегия за справяне, планиране, потискане на конкуриращите дейности, въздържане от непосредствени действия и търсене на инструментална социална подкрепа, всяка от петте скали съдържа по четири айтема. *Фокусираното върху емоциите справяне* включва: търсене на емоционална социална подкрепа, позитивна реинтерпретация, приемане, отричане, обръщане към религията, скалите отново са пет от по четири айтема. Карвър и колеги добавят още един *фактор на предполагаемо по-малко полезни стратегии*. Тук включват три скали – вентилиране на емоциите, поведенческо и ментално дезангажиране. Форматът за отговори е четиристепенна скала ликъртов тип и тук, както и при въпросника за защитни механизми се оценява с оглед на принципно характерното за човека поведение, а не с оглед на конкретна ситуация. В двата самооценъчни въпросника няма реверсивни айтеми.

Описание на извадката

В изследването участват 251 изследвани лица, от които 134 деца на възраст 6-15 години разделени в три възрастови групи.

Първи етап

- 90 респонденти (деца), Възраст 71-86, средна 78.4м
- 62 родителски протокола – 36 майки (26-52г., 33.75г.), 26 бащи (29-56г., 36.69)

Втори етап

- 134 деца – (90+), 17 контролна, 27 консултативна
- 118 родители – (62+), 38 майки, 18 бащи

Изследването на децата е индивидуално, фиксирано на аудиозапис.

Родителските протоколи са анонимни, идентифицирани само по името на детето и пол на родителя.

Анализ на данните – надеждност, валидност и факторна структура на DSQ & COPE

Инструментите за защитни механизми (DSQ) и стратегиите за справяне (COPE) са конструирани като въвеждащи идеята за йерархична съотнесеност или свързаност на разнородни по характер стратегии в общ стил на функциониране. Това предполага ограничени брой на айтемите в отделните скали и затова са представени данни за консистентността (Алфа Кронбах) на големите фактори.

Таблица 3. Надеждност на скалите в DSQ

Зрели защити		Невротични защити		Незрели защити	
Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми
.608	8	.571	8	.737	24

Таблица 4. Надеждност на скалите в COPE

Фокусирано върху проблема справяне		Фокусирано върху емоциите справяне		По-малко полезни стратегии за справяне	
Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми
.808	20	.792	20	.729	12

В таблици 3. и 4. са дадени данните за вътрешна консистентност на шестте скали – всички с изключение на невротичните защити, демонстриран добра или много добра надеждност. Като се има предвид неголямата извадка (116 родителски протокола) данните за българските версии на въпросниците са съпоставими с тези на оригиналните версии и много сходни с тези от други чуждоезикови адаптации (при японска адаптация върху извадка от 330 ИЛ данните са съответно зрели защити – 0.57, невротични защити – 0.57, незрели защити – 0.75 (Yu, Y., T. Chamorro-Premuzic, S. Nonjo, 2008). Както обясняват създателите и на двата въпросника, подобни психометрични характеристики са очаквани с оглед на неголемия брой айтеми и разнородните процеси включени във всяка от скалите.

Психодинамичната перспектива предполага, че за да се оцени изцяло защитния модел, трябва да се познава цялостната личностова структура. И в двете

направления, няма достатъчно данни за свързване на защитите и стратегиите за справяне с определена типология на личността, но в различните изследвания се наблюдават интересни данни по отношение на индивидуалните стилове на функциониране и адаптационни стратегии.

Връзките между теоретично зададените компоненти на справянето и защитите са по посока на очакваните – значими умерени корелации между зрели защити и фокусиран върху проблема копинг, между незрелите и стратегиите с по-малка полезност и невротични защити и фокусирано върху емоциите справяне. Невротичните защити корелират по-слабо, но значимо със стратегии на справянето, определяни като по-малко полезни. Умерени корелации на трите скали на DSQ със съдържателно дефинираните като близки във функционално отношение три стратегии са показателни за наличието на област на частично припокриване на изследваните конструкции (Таблица 5.).

Таблица 5. Корелации Пирсън на скалите в DSQ и COPE

		Фокусирано върху проблема справяне	Фокусирано върху емоциите справяне	По-малко полезни стратегии за справяне
Зрели защити	Pearson Correlation	.365(**)	.153	-.115
	Sig. (2-tailed)	.000	.101	.218
	N	116	116	116
Невротични защити	Pearson Correlation	.040	.333(**)	.233(*)
	Sig. (2-tailed)	.668	.000	.012
	N	116	116	116
Незрели защити	Pearson Correlation	-.024	.088	.267(**)
	Sig. (2-tailed)	.795	.346	.004
	N	116	116	116

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Подсказаната от авторите на инструмента (Carver et. al., 1989) възможност за четирифакторно решение е проверена в изследването.

Таблица 6. Фактурна структура на COPE (Carver et. al., 1989)

Трифакторно решение 51.11% обяснената дисперсия	Четирифакторно решение 59.79% обяснената дисперсия
<u>Фокусиран върху проблема копинг</u> активен копинг планиране потискане на конкуриращите дейности въздържане от непосредствени действия търсене на инстр. социална подкрепа <u>Фокусиран върху емоциите копинг</u> търсене на емоц. социална подкрепа позитивна реинтерпретация приемане отричане обръщане към религията <u>Предполагаме по-малко полезни</u> вентилиране на емоциите поведенческо и ментално дезангажиране	<u>Борба</u> планиране активен копинг потискане на конкуриращите дейности въздържане от непосредствени действия <u>Бягство</u> бягство в алкохол и медикаменти отричане ментално дезангажиране вентилиране на емоциите обръщане към религията поведенческо дезангажиране <u>Другите</u> търсене на емоц. социална подкрепа търсене на инстр. социална подкрепа <u>Зрялост</u> позитивна реинтерпретация приемане

Прегрупирането на стратегиите е съдържателно убедително. Четирите фактора, условно са наречени *борба*, *бягство*, *израстване* и *насоченост* към *другите*. Факторът *на предполагаемо по-малко полезни копинги* се запазва и разширява като съдържателно акцентът се измества по посока на избягване. Новият фактор условно е наречен *бягство* и включва: поведенческо и ментално дезангажиране, отричане, обръщане към религията и айтема отразяващ прибягване към алкохол и вещества. Факторът *Фокусиран върху проблема копинг* се разпада на два, съдържателно отразяващи две нива на активно справяне – първото (нов фактор *борба*) е насочено към непосредствени действия върху проблема и включва активен копинг, планиране, потискане на конкуриращите дейности, второто ниво е свързано с предефиниране на проблемната ситуация

(нов фактор *израстване*) и включва въздържане от непосредствени действия, позитивна реинтерпретация, приемане (последните два са част от фокусирания върху емоциите копинг в трифакторното решение). Новият фактор *насоченост към другите* обединява по една скала от предишните фактори (търсене на инструментална социална подкрепа, търсене на емоционална социална подкрепа и вентилиране на емоциите).

Таблица 7. Корелации Пирсън на скалите в DSQ и COPE (4-факторно решение)

		Зрели защити	Невротичн и защити	Незрели защити
Борба	Pearson Correlation	.395(**)	.006	.010
	Sig. (2-tailed)	.000	.945	.917
	N	116	116	116
Израстване	Pearson Correlation	.419(**)	.110	-.026
	Sig. (2-tailed)	.000	.239	.782
	N	116	116	116
Насоченост към другите	Pearson Correlation	-.045	.174	-.006
	Sig. (2-tailed)	.630	.061	.953
	N	116	116	116
Бягство	Pearson Correlation	-.107	.337(**)	.311(**)
	Sig. (2-tailed)	.253	.000	.001
	N	116	116	116

** Корелации значими на ниво 0.01 level (2-tailed).

Умерените, значими корелации на трите скали на DSQ с новите фактори при COPE (таблица 7) отново потвърждават хипотезата за сфера на съдържателно и функционално припокриване на зрели защитни механизми и двете нови нива на справяне с проблема – директно и посредством контекстуално преформулиране (новите фактори *борба и израстване*). Очаквана е и връзката на невротичните и незрели защити с фактора бягство. Липсата на корелационни връзки между новият фактор *насоченост към другите* и защитните механизми може да се приеме като потвърждение на хипотезата, че той отразява друг вид адаптивна регулация.

Модели и механизми на взаимозависимост между детското и родителското функциониране

Хипотезите за два рамкови модела на взаимозависимост на родителското и детското функциониране, условно наречени *уподобяване* и *взаимодопълване*

произтичат от постановки на интересубективната теория и изследванията на предвербалните взаимодействия в диада.

Връзките между адаптивното функциониране на децата и защитните механизми и копинг стратегии при родителите са представени последователно в таблици 5., 6., 7. и 8. Проследени са поотделно корелациите в отговорите на майките и децата и бащите и децата.

Таблица 5. Корелации Пирсън на скалите в RATC и DSQ (майки)

N71	Подкрепа Разчитане на себе си	Огранича ващи условия	Идентиф. на проблем	P1	P2	Без P	Дезадапт	Отказ	Без код
Антиципация				-.046	.118	-.010	.065	-.293(*)	-.206
Супресия	.131	.283(*)	.248(*)	-.030	.159	-.197	.164	-.270(*)	.015
Сублимация	.291(*)	.067	.186	.015	.234(*)	-.265(*)	-.023	-.181	-.329(**)
Псевдо- алтруизъм				.266(*)	-.159	-.094	.208	-.206	-.058
Пасивна агресивност				.108	-.242(*)	.174	.151	-.094	.193
Изоляция	-.049	.324(**)	.048	-.003	.069	-.017	-.006	-.290(*)	-.056
Аутистични фантазии				-.096	-.035	.053	-.006	.267(*)	-.127
Дисоциация				.061	.127	-.234(*)	.189	-.135	-.062
Разцепване				.129	-.108	-.063	.293(*)	-.123	-.154
Зрели защити	.301(*)	.184	.209	-.037	.254(*)	-.209	.059	-.318(**)	-.266(*)

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed). * Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 6. Корелации Пирсън на скалите в RATC и COPE (майки)

N71	Подкрепа Разчитане на себе си	P1	P3	Без P	Дезадапт
Активен копинг	-.256(*)	.095	-.250(*)	.129	.367(**)
Планиране	-.046	.093	-.244(*)	.062	.086
Въздържане от непо- средствени действия	.016	-.155	-.066	.254(*)	-.002
Търсене на инстр. социална подкрепа	-.178	.298(*)	-.260(*)	-.035	.144
Търсене на емоц. социална подкрепа	-.113	.284(*)	-.174	-.125	.142
Фокусиран върху проблема копинг	-.134	.059	-.257(*)	.152	.199

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed). * Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 7. Корелации Пирсън на скалите в RATC и DSQ (бащи)

N46	Разчитане на другите	Подкрепа от другите	Подкрепа Разчитане на себе си	Ограничаващи условия
Хумор	-.162	-.067	.358(*)	.043
Псевдо-алтруизъм	.144	.112	-.323(*)	.436(**)
Формирана реакция	.311(*)	-.103	.066	.259
Изместване	-.064	-.339(*)	.006	-.165
Рационализация	.038	-.031	.151	-.443(**)

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 8. Корелации Пирсън на скалите в RATC и COPE (бащи)

	Разчитане на другите	Подкрепа от другите	Ограничаващи условия	P3	Без P	Дезадапт
Въздръжане от непосредствени действия	.173	.012	.078	.142	-.455(**)	.089
Търсене на инструментална социална подкрепа	-.023	.120	.401(**)	-.105	-.212	.229
Търсене на емоционална социална подкрепа	.161	.288	.309(*)	-.092	-.092	-.058
Позитивна реинтерпретация	.069	.142	.379(*)	-.104	-.332(*)	.093
Обръщане към религията	.437(**)	.179	-.080	.299(*)	-.155	-.155
Вентилиране на емоциите	.062	.126	-.043	-.031	.393(**)	.070
Поведенческо дезангажиране	.127	-.073	-.028	.307(*)	-.140	-.161
Ментално дезангажиране	.267	.170	.006	.136	-.075	-.296(*)
Фокусиран върху емоциите копинг	.287	.294(*)	.283	.063	-.303(*)	-.006

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed). * Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Връзките между детското адаптивно или дезадаптивно функциониране и родителските защитни механизми, въпреки умерените корелационни нива отразява по-голямата многопосочност на свързване между показатели при майките, отколкото при бащите. Обратната тенденция се наблюдава, когато

родителското функциониране се оценява през стратегиите за справяне. Ако предположим, че основната разграничителна дименсия между защити и справяне е осъзнатост/неосъзнатост на механизмите, тогава може да се предположи, че бащите влияят повече през *преподадената* стратегия и назованото правило, докато влиянието на майките е опосредствано и по-скоро остава в сферата на неназованото. Например връзката между *въздържане от непосредствени действия*, като стратегия на бащата и ниското ниво на нерешаване на проблемите при детето може да бъде обяснена само извън идеята за идентифициране и копиране на поведението на родителя и с помощта на предполагаемо назоваване на процес на справяне, изключващ непосредствена външна активност. Идеята за синхронизиране с вътрешното състояние и споделен смисъл

Подобна е и съдържателната връзка между *обръщане към религията* като стратегия на бащата и активно търсене на подкрепа (*Разчитане на другите*) при децата.

Наблюдаваната, на пръв поглед нелогична корелация между високите нива на *фокусиран върху проблема копинг* при майките (и най-вече компонентата *активност*) с като цяло ниски нива на адаптивно функциониране и дезадаптивни тенденции при децата, вероятно насочва към влияния по принципа на допълващи се взаимодействия – активността при майката изглежда свързана с оттегляне в пасивна позиция от детето. Балансът на вътрешна и външна регулация се предпоставя за максимално адаптивен модел, но подобни данни отвеждат към проблематизиране на единицата, спрямо която се отчита адаптацията. Адаптивното функциониране на диадата, би могло да има дългосрочни неблагоприятни последици при затвърждаване на допълващия модел, при включване в нови взаимодействия на отделните индивиди.

Очаквана е зависимостта между *зрели защитни механизми* при родителите (с акцент върху механизма на *сублимация* при майките и *хумор* при бащите) и *Подкрепа/Разчитане на себе си*, като скалата от детското функциониране в най-голяма степен отразяваща степента на зрялост.

Интересна е зависимостта между *псевдоалтруизма* при родителите и различни аспекти отразяващи затруднения при децата (ниски нива на разчитане на себе си, нереалистично, магическо решаване на проблемите) и в най-висока

степен с високите нива на самоограничаването. Интерпретирането на подобни връзки би трябвало да отчете динамиките описвани в теориите на Уиникът и Стърн за разминаване, изкривяване, неразпознаване като характеристики на ранните взаимодействия в значимите диади и последващото конструиране на Фалшив Селф.

При еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA) защитния механизъм *проекция* при майките разграничава нормативната от контролната група при децата. Такова разграничение е значимо и при копинг-стратегия *позитивната реинтерпретация* (бащи) за контролната и консултативна групи. При използване на по-либерален критерий (Duncan) при вероятност за грешка 0.05, по отношение на защитите *сублимацията* (майки) се разграничават нормативната и консултативната групи, защитата *вентилиране на емоции* (майки) разграничава нормативна и контролна групи, а *обезценяването* като защитен механизъм на бащите разграничава консултативна от контролна група. Интерпретирането на тези резултати е с голяма степен на условност поради факта, че групите в извадката при децата не се предполага да бъдат силно различаващи се в цялостното си функциониране, тъй като практически липсва клинична група и често децата от контролната група са по-проблемни в някои области от функционирането си, отколкото тези в консултативната, при които е налице ясно заявен родителски ангажимент. В тази посока, прави впечатление тенденцията стратегиите на бащите да преформулират или обезценяват проблемите да е разграничаващ фактор за консултативната и контролна група при децата.

Регресионният анализ разкрива зависимостта на детското функциониране от родителските защити и стратегии за справяне.

Таблица 9. Регресионен анализ

МАЙКА		ДЕТЕ		БАЩА
		Разчитане др. 20%	0.31	Борба
			0.53	Бягство
		Подкрепа др. 8.4%	0.32	Бягство
ДРУГИТЕ Емоц. и инстр. социална подкрепа	0.34	9% Дезадаптивни		
	(-0.30)	7.1% Ид. Проблем		
	0.26	5% P1		
	(-0.37)	12% P2		
		Неразрешена 20%	(-0.46)	Зрялост

Въпреки малката извадка (44 триади дете-майка-баща), резултатите могат да бъдат обобщени в няколко посоки. Адаптивните модели, развивани и проявени в детското функциониране зависят в малка до умерена степен от родителските модели на адаптивно функциониране и тези зависимости имат характер на отделни линии на влияния от страна на майката и бащата. Няма нито една променлива от детското функциониране, която да се прогнозира в някаква степен, едновременно от показатели и на двамата родители. В психоаналитичните модели и в теорията за привързаността, се говори условно за значимите фигури и функциите, които те изпълняват в хода на развитието. Емпирично разкритата тенденция, вероятно потвърждава разделението на майчини и бащини функции, но степента в която те са обвързани с реалните полово-ролеви интеракции между родители и деца не може да се установи в този формат на изследване.

При новото четири факторно решение за оценка на стратегиите за справяне се проявяват допълнителни модели на влияние. Формулираният фактор *насоченост към другите* прогнозира основни показатели, обобщаващи цялостния модел на адаптиране на детето. Резултатите по скалата *Насоченост към другите*, при майките, прогнозира с обратен знак както способността на детето да идентифицира и формулира проблеми (Идентиф. на проблем), така и цялостния процес на постигане на разрешение на конфликтната ситуация в емоционален и инструментален план (P2). Същата скала прогнозира незряло справяне с проблемите по типа на магическо постигане на желаното (P1) и дезадаптивните решения. Може да се предположи, че подобни зависимости отразяват историята на взаимодействията между майките и децата. Интерпретации са възможни както по посока на теорията на Малер за диференциацията, така и във връзка със стиловете привързаност.

Структурирането и функционирането на личността на детето, разчетено през психоаналитичните идеи за психичната организация и взаимодействията със значимите фигури в развитието, търси емпирично потвърждение за влияние на компоненти с различна степен на осъзнатост в процеса на адаптация. Влиянията на родителските защитни механизми и копинг стратегии върху функционирането на децата, е предполагаемо индиректно, вероятно опосредствано от менталните репрезентации и процесът на идентификация с родителските фигури и с

отношенията с тях. Данните от изследването насочват към формулиране на няколко модела, очертаващи различни пътища на това влияние. Първо при адаптивното функциониране на децата се наблюдават аспекти, съдържателно или подражателно повтарящи родителски стратегии, вероятно отговорен за подобно сходство е процесът на идентификация с идеален аспект от родителската фигура, а различията са вследствие от степента на интегрираността на родителските аспекти в личностовата структура на детето. Друг модел на връзки в родителско детските адаптивни стратегии, насочва към предполагагане на комплементарни, допълващи се поредици от взаимодействия в афективно натоварени ситуации, където детето развива поведение в компенсаторен регистър по отношение на, често неосъзната, вътрешна динамика, целящо поддържане на равновесие. И накрая, има сложни за съдържателно интерпретиране връзки, които задават посоки на търсене към изследване на цялостната система от вярвания с различна степен на осъзнатост и адаптивност в семейните структури и независимо от това и към разширяване и прецизиране на емпиричните данни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Прегледът на идеите в лоното на психоаналитичните релационни и интерсубективни модели отвежда към интригуващи и нерешени въпроси за взаимодействията между родители и деца.

В исторически утвърдилата се традиция на развитие на психоанализата, зависимостите и принципите на психичното структуриране и функциониране се извеждат по-често през изучаване на патологични и дисфункционални проявления.

Изследователският въпрос в представената работа беше формулиран в стремежа да се избегне описанието само в единия край от спектъра. Допускането за влияния между различните нива и стратегии, служещи на адаптацията във функционирането на деца от различни възрасти и техните родители се основава на теоретичните постановки на интерсубективната теория на Даниел Стърн за непрекъснатостта в процеса на конструиране на Селфа съвместно със Значимия Друг.

Разширяването на модела на взаимодействие в диадата отвъд сензитивен период и конкретна (предполагаемо травматична) ситуация, води до по-реалистичното представяне на взаимодействията като цикли на *съответствие-несъответствие-повторно съответствие* (match-mismatch-rematch). Основния адаптивен капацитет е свързан със способността на диадата да преминава през моментите на прекъсване, разстройване и повторно да се синхронизира и настройва. Повторното привеждане в съответствие, вероятно е по-важно от първоначалното съответствие. Преживяванията, които са *настроени/в синхрон* дефинират какво подлежи на споделяне и валидизиране, онези, които не са – дефинират невалидираното за Селфа и са потенциалните не-мен преживявания. Според Стърн не-мен преживяванията могат да възникнат и въз основа на невербални, имплицитни форми на провали във валидирането. При навлизането в символично-словесното, често тези сфери от преживявания остават неназовани и неразпознати в срещата със стимулен материал. Използваната в емпиричното изследване методика, посредством структурирана интерпретация на ниските нива на адаптивните скали от личностовия профил, разкрива подобни тенденции на неразпознати, неотразени и затова останали несподелени преживявания.

Ходът на индивидуалното развитие, неотменно свързан с взаимодействието с другия предлага оптимистична, но и етически натоварена линия на развитие. Взаимодействието на даденостите със средата и преживелищния опит, отразяващо се в трансформация на психичната организация, все по-рядко се дефинира в термините на стадии (етапи). Разглеждани като конфигурации, организациите на психичното във вътрешен план и на отношенията във външния свят, задават картина на непрекъснато движение, включващо нарастващ когнитивен капацитет, защитни механизми, стратегии за справяне, механизми за регулация на афекта. Признаването на вродения капацитет за свързване и участие в интересубективната размяна е разгърнато в хипотези за водещата ролята на взаимодействието в процесите на структуриране на идентичността, както и в адаптивния процес, посредством развитието на взаимната регулация и саморегулацията. Прототипите на възможните съотнасяния в диада се изчерпват до моделите на взаимодопълване и

симетричност (в два варианта – на ескалиране и на потушаване), но инвариантите в конкретизациите представляват интерес с оглед задълбочаване на познанията за адаптивните ресурси и стратегии. Възгледа за човешките същества като за функциониращи във и през взаимодействия с подобни (в конкретен и преносен смисъл) на себе си е основен в изграждането на теориите за системите.

Разширяването фокуса на изследване отвежда отвъд диадата, първоначално в транслерационен план. Обръщането отново на изследователския интерес към едиповата триада, въпреки сантименталните характеристики на завръщане се осъществява поради необходимостта да се вниква в процесите на пораждане и поддържане на индивидуалното психично в неотменната му взаимосвързаност с другите на всеки етап от развитието.

ПРИНОСИ

Въвеждане на проективен диагностичен инструмент в нов социокултурен контекст и в българската консултативна практика.

Представяне на психичното развитие през призмата на отношенията като структурираща категория.

Синтезиране на съвременните психоаналитични, интересубективни и афективни теории за развитието.

Теоретично съотнасяне на съдържателните и функционални характеристики на защитните механизми и стратегиите за справяне. Апробиране на инструменти за изследване и съотнасяне на конструктите.

Извеждане взаимосвързки между несъзнаваните компоненти от функционирането на родители и деца и емпирично установяване на взаимозависимости и посоки на влияние между защитни механизми и стратегии за справяне на родителите и адаптивно функциониране на децата .

Представяне на родителско-детските отношения в непрекъснатата им динамика като структуриращи психичното и определящи функционирането и саморегулацията.

Публикации по темата

1. Студия “ Процесите на идентификация и проективна идентификация в развитието на аза” Годишник на СУ, Книга Психология, 2005
2. Статия „ Защитни механизми и копинг стратегии в структурата и функционирането на личността – теоретични основания, емпирични данни и прагматични следствия” сп. Наука I Освѣта, 3/2010 LXXXX, 137-145.
3. Студия “ Диагносика на адаптивното функциониране на деца и връзката му със защитни механизми и копинг-стратегии на родителите”, Годишник на СУ, Книга Психология, 2010
4. Статия „Диагностика на адаптивно функциониране, клинични скали и индикатори при 6-7 годишни деца по проективна методика RATS (Roberts Apperception Test for Children). Характеристики на инструмента и сравнителни данни за нормативна, контролна и консултативна група от българска извадка.” Сборник доклади от VI Национален конгрес по психология, 2011
5. Статия „Проективна методика RATS (Аперцептивен тест на Робъртс за деца) – приложения в консултативната практика”, ел. издание на специалност Психология, ФФ, 2013 (под печат)